

In memoriam Ottilie-Olga Kõiva

6. II 1932 – 9. XI 2023

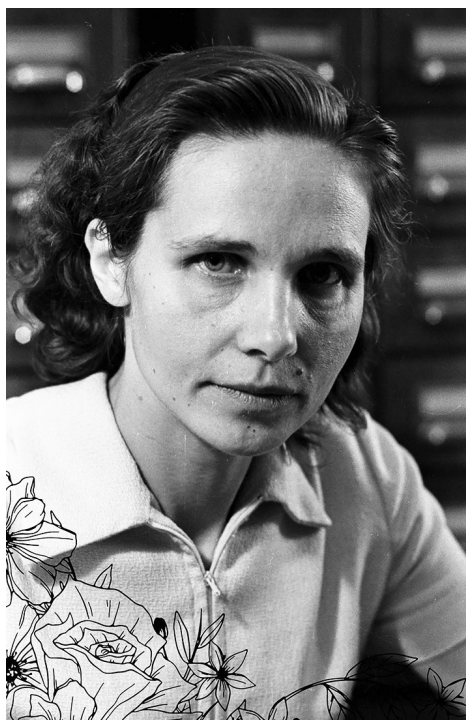

Foto: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Kultuuri-
looline Arhiiv

Ottilie-Olga Kõiva, keda kutsuti Olliks, sündis 6. veebruaril 1932 Järvamaal Anna vallas Nurme ehk Nurmsi külas Pritsu talus. Talu maadest oli suur osa sood, rabad ja imeilusad rabasaared.

Tegemist oli suure ja väga kultuurihuvilise taluperega. Ema Ottilie Niinemäe (neiuna Lehtmets) luuletusi ja proosat avaldati ajakirjanduses, ta tõlkis ka saksa keelest lastejutte ja muud. Ema oli koori-

laulja, laulis vaimulikke ja muid uuema-
aegseid laule. Juba neiuna oli tal kodus
klaver, millel ta harjutas ja esitas klaveri-
palasid. Regilaulud ei kuulunud tema
luule- ja muusikamaailma. Olli Kõiva isa
Robert Niinemägi oli ümbruskonnas hin-
natud rahvalaulu- ja pillimees, kuid suri
juba 1944. aastal – nii jäid tema laulud ja
pillilood talletamata. Õnneks mäletas Olli
ema peale mitme regivärsilise lastelaulu ka
abikaasalt kuulnud vanalt Purdi teomehelt
pärit teotaadi laulu ja fragmenti pulma-
laulust. Emalt, õelt ja vend Aarelt jõudis
Olli Kõiva laule salvestada ja kirja panna
ning on neid avaldanud „Vana kandle” X
köites, mis sisaldab Paide ja Anna kihel-
konna regilaulu.

Ema Ottilie oli noorikuna rahva-
luulekogumisega kokku puutunud, kui
Woldemar Rosenstrauch ja Peeter Penna
rändasid 1911. aastal Järvamaal, pannes
Oskar Kallase juhendamisel kirja Peetri
ja Anna kihelkonna lauluviise ja -sõnu.
Rosenstrauch märkis oma reisikirjelduses,
et tänu paremale põllumaale on Järvamaa
majanduslikult ja kultuuriliselt rohkem
edenenud: paljudes majades on klaver ja
lapsed käivad linnas koolis. Ta kiitis koha-
likke kultuurihuvilisi inimesi:

Iseäranis tuleb siin Palumõisa kirju-
tajat Valter Lentzi nimetada, kes oma
ümbruses seltsis käis ja ise ka pärast
üle tuhande rea paberille pani. Ka
lubas ta Museumi heaks asju oma ring-
konnas korjata, siis veel kirjanik Olli
Lehtmets-Niinemäe perekonda Paide-
Annas, Sargvere vallakirjutajat Vahter-
rit, kooliõp. Paggit, V. Reinholdti ja
mitmeid teisa. Mitmed neist lubasivad
järelkorjamisel veel ühte ja teist ülesse

tähendada, sest arvatavasti võib järelkorjamisel veel nii mõndagi leida.¹

Justkui vastukaaluks Rosenstrauchi tähelepanekutele on Olli Kõiva ise rõhutanud, et ta oli ikkagi sündinud rehielamus ja on isegi vanamoodi pintadega reht peksnud. Kui ehitati uut elumaja, siis käis ka Olli sammalt kogumas ja palgivahesid toppimas.

Olli koolitee algas kodulähedases Purdi koolis ja jätkus Paide keskkoolis. 1949. aastal astus ta Tartu (Riiklikku) Ülikooli, oma kutsumuse aga leidis 1952. aasta rahvaluule kogumispraktikal Kihnu saarel. Olli õpingute ajal alustati Eduard Laugaste juhtimisel Kihnu pulmakommete filmimist, film linastus 1956. aastal (operaator V. Levitski). Kihnus käimisi kogunes edaspidiste aastate jooksul kümmekond. Seal avanes Ollile täiesti teine maailm koduse Anna kihelkonnaga võrreldes. See oli elav kokkupuude regivärsilise rahvalauluga. Kihnu naised võtsid Olli omaks, talle pandi n-õ Kihnu nimi – Paju Riet (Reet), teda kutsuti naiste omavahelisele peole *naestõjahelõ* ning kaasa laulma pulmades veimede jagamisel, mis kestis lausa paar tundi. Päris pulmas kaasalaulmine aitas mõista ühelt poolt laulude pikkust ja kontaminatsioonide rohkust, sest oli tähtis, et laul ei katkeks, ning teisalt hoogsa esituse olulisust.

Sama ehtsaid ja hoogsaid, aga Kihnust väga erinevaid pulmalaule kohtas Olli 1960. aastate algul Mustjalas. Nimelt oli ta 1954. aastal asunud tööle Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA, toonase nimega Riikliku Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakond), mille tollane juhataja Herbert Tampere korraldas Mustjala pulma filmimist. Tampere siirdumise järel Tallinna Riiklikku Konservatooriumi (praegune Eesti Muu-

sika- ja Teatriakadeemia) sai Olli Kõivast rahvaluule osakonna juhataja. Ta oli selles ametis aastail 1966–1977. Tampere oli Olli tööle asumisel öelnud, et arhiivis on alates Oskar Looritsast tegeldud kõigea: kogumise, arhiivitöö, uurimise, publitseerimise ja populariseerimisega. Nii ka oli.

Olli on tunnistanud, et rahvaluulet kogudes oli talle inimestega kontakti saamisel toeks maalapse päritolu. Viljapeks, karjaskäimine, põllu- ja heinatööd olid talle väga tuttavad. Neil teemadel oli lihtne rääkida ja mõnda neist töödest sai ka kogumisolukordades korduvalt teha koos pererahvaga. Rahvaluule kujundid olid endisele talulapsele täiesti mõistetavad. See selgus juba üliõpilasaegadel Kihnu saarel.

Esimene ekspeditsioon rahvaluule arhiivi töötajana viis 1955. aastal Herbert Tampere juhtimisel Kodaveresse, kus Olli kohtas jälle omamoodi silmapaistvaid laulikuisiksusi. Tuleb tähele panna sedagi, et arhiivi juhatamise aastatel lisandus kogumisele ekspeditsioonide korraldamine, mis tähendas eelnevat samast piirkonnast varem kogutud arhiivianesega tutvumist, küsitluskavade koostamist, rajoonilehte kirjutamist, ööbimiskohtade kokkuleppimist ja palju muud.

Olli Kõivat tuleb pidada suurokogujaks. Ta pani kirja ja salvestas nii üksi kui ka koos teiste kogujatega rahvaluulematerjali väga paljudest Eestimaa kihelkondadest: kokku 3025 lehekülge käsikirjas, 2851 helipala ning 268 fotot. Kõige rohkem on jäädvustusi Kihnust ja Pärnumaalt (863 lehekülge, 600 helipala) ning Muhu- ja Saaremaalt (462 lehekülge, 516 helipala), kuid eriti lehekülgede arvult on võimas Võrumaalt ja kodukandist Järvamaalt kogutud materjal. Salvestuste hulga poolest omakorda tõusevad esile Mulgi- ja Viljandimaa, aga ka 1976. aasta meelde jäävad välitööd Vadja maal koos Paul Ariste, Ingrid Rüütli ja teistega. Materjali on samuti Lääne-, Harju-, Viru- ja Tartumaalt, seega peaaegu kõigist

¹ Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule arhiivis säilitatav Eesti Üliõpilaste Seltsi rahvaluulekogu (EÜS), VIII 476/7.

ajaloolistest eesti maakondadest. Kust on rohkem kirja pandud, kust salvestatud, sõltub eeskätt välitööde toimumise ajast – helisalvestamise suuraeg jõudis kätte alles 1960. aastatel.

Valdavaks kujunes siiski arhiivitöö ja uurijate teenindamine. Jätkati ERA esimese juhataja Oskar Looritsa ajal loodud registrite ja kartoteekide täendamist lisandunud materjali põhjal. Abiks olid küll üliõpilastest praktikandid, aga nende juhendamine nõudis omakorda aega. Olli Kõiva lõi regilaulude tüübinimetuste alfa-beetilise kartoteegi, mis on edaspidi aidanud laulu-uurijaid ning eriti akadeemiliste väljaannete koostajaid.

Juhataja ametis lisandus rohkelt bürookraatlikke ja muid kohustusi, mis võisid olla lausa kurnavad. Kulus aega ja vaeva, et algaks regilaulude ammendav masinakirjas kopeerimine – tänapäeval võivad masinakirjakoopiad tunduda anakronismina, kuid nende digiteerimisel ja tekstivastamisel rajaneb valdavas osas tänapäevane regilaulude andmebaas. Õnnestus juurde saada ka töökohti. Osakonna juhatajana tuli hoolt kanda vabatahtlike kaastööliste juhendamise eest ja neile mõeldud seeriaväljaande „Rahvapärimeste koguja” jätkumise eest. 1969. aastal loodi heliarhiivi sektor Ingrid Rüttiliga eesotsas.

Arhiivikasutajate juhendamine võis olla väga erinev nii oma loomult kui ka töömahult. Nende hulgas oli üliõpilasi, kodu-uurijaid, naaberteaduste esindajaid ja teisi. Näiteks Veljo Tormis sai arhiivist rahvaviiside üleskirjutusi ja salvestusi ning oli omakorda regilaule tutvustava raadio-saadete sarja „Laula, laula, suukene” algataja. Saated olid regulaarselt eetris aastaid ning tihti valis sinna arhiivisalvestuse ning tutvustas seda Olli Kõiva. See eeldas ainese sügavuti tundmist ning uurijapagasi.

Kogenud Herbert Tampere ja noore folkloristi Olli Kõiva vahel kujunes tööalane mõttekaasus, ka esitamistavade

uurimise juurde juhatas Olli tema enda sõnusti just Tampere. Väitekiri „Regivärsilise rahvalaulu traditsioon Kihnu saarel” valmis 1965. aastal, kuid juba enne, 1961. aastal ilmus artikkel „Kihnu regivärsilise rahvalaulu funktsiooni ja esitamiskiisi küsimustest”² ja 1964. aastal TRÜ toimetiste sarjas vihik „Kihnu rahvalaulikutest”. Ka hilisemates kirjutistes käsitles ta korduvalt pulmalaulu ja nende esitamistavasid, näiteks artiklites „Eesti pulmalulude esitamistavade”³, „Pulmalaulude tüpoloogiast”⁴, „Regilaulude liitmisviisist ja žanripiiridest”⁵.

Olud olid teistsugused: avaldamisvõimalusi oli vähe, artiklite ilmumistsükkel võrreldes tänapäevaga aeglane, kuid Olli Kõiva artiklite kaal see-eest on suur. Põhjalikkus tulenes ühelt poolt isiklikest kogemustest ja kaasalaulmisest Kihnus, teisalt arhiivimaterjalidesse süvenemisest näiteks Lõuna-Eesti materjali puhul. Samadel teemadel ilmus kokkuvõtlikke käsitlusi teisteski keeltes (soome, vene).

Tähelepanuväärse osa Olli Kõiva pärandist moodustavad tema või tema osalusel koostatud regilaulude teaduslikud väljaanded seeriast „Vana kannel”. Herbert Tampere oli alustanud Mustjala

² Paar sammukest eesti kirjanduse ja rahvaluule uurimise teed II. Uurimusi ja materjale. Toim M. Lepik, E. Normann, R. Põldmäe. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nimeline Kirjandusmuuseum, 1961, lk 262–292.

³ Rahvaluulest. (Emakeele Seltsi toimetised 21.) Koost H. Ahven, I. Sarv, toim F. Vakk, T. Valdre. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1987, lk 126–141.

⁴ Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed X. Uurimusi. Eesti rahvaluule aspekte. Toim E. Liiv. Tallinn: Eesti Raamat, 1984, lk 31–57.

⁵ Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed XII. Uurimusi. Jakob Hurda 150. sünniaastapäevaks. Toim E. Ertis, M. Hiimäe, E. Kalmre. Tallinn: Eesti Raamat, 1989, lk 104–118.

„Vana kandle” koostamist, aga kuna tekkis arvukalt lahkarvamusi sarja peatoimetaja Eduard Laugaste ning mõne teise lauluuurijaga, mille käigus teiste hulgas ilmus 1971. aasta Keele ja Kirjanduse mainumbris Olli Kõiva artikkel „Et „Vana kannel” lööks uuesti helisema...”, jäi koostamistöö venima.

Pärast Herbert Tampere lahkumist 1975. aastal jäi Olli Kõiva lõpetada Mustjala „Vana kandle” koostamine ja toimetamine (koos Erna Tamperega). Ajastule omaselt võtsid eeltööd ning raamatu trükk ilmumine palju aega. Nagu võime lugeda, anti kõiide ladumisele 1982. aastal, aga kui see ilmus, kirjutati aastanumbriks 1985. Järgnesid suurte muutuste ajad nii Eesti kui ka Olli jaoks. Nooruses oma-seks saanud Kihnu laulude juurde asus ta juba pensionärina taasiseseisvunud Eestis. Kihnu rikas regilaulupärand nõudis koguni kaht „Vana kandle” kõiidet, mida Olli Kõiva koostas koos viiside toimetaja Ingrid Rüütliga (ilmusid aastatel 1997 ja 2003). Ja lõpuks sai Olli aega asuda oma kodukandi regilaulude väljaandmise juurde. Ühte kõiitese („Vana kannel” X) mahtus lisaks Anna kihelkonna lauludele Paide kihelkonna lauluvara ning see ilmus 2012. aastal nagu Olli Kõiva 80. sünnipäeva kingituseks. Peetri kihelkonna „Vana kannel” (XIV) nägi trükkivalgust veidi enne tema 90. sünnipäeva (aastal 2021).

1970. aastal ilmus viiest vinüülplaadist koosnev antoloogia „Eesti rahvalaule ja pillilugusid” koos tekstide ja kommentaaride vihikuga. Koostajad Otilie Kõiva, Herbert ja Erna Tampere olid lähtunud teaduslikest printsiipidest, kuid samas oli rahvakultuurihuvilistel esimest korda võimalus oma kõrvaga kuulata väga paljusid rahvalaulikuid ja pillimehi. Sellest väärtuslikust antoloogiast ilmus kordusväljaanne „Eesti rahvamuusika antoloogia” CD-del 2003. aastal ja võrguväljaanne 2016. aastal.

Teaduslike väljaannete kõrval on Olli koostanud laiemale lugejateringile mõeldud publikatsioonid ja lasteraamatuid: 1961. aastal ilmus „Sõnakera” ning 1971. aastal „Sinikirja linnukene”. Peetri kihelkonna „Vana kandle” ettevalmistustööst kasvas välja kaunis, paljude illustatsioonide ja fotodega raamat „Aeg ärgata. Kaks-kümmend kaheksa eesti rahvalaulu. Kirja pannud Friedrich Reinhold Kreutzwald Järvamaalt Viisu külast 1828. aastal. Time to Wake. Twenty-Eight Estonian Folk Songs. Written Down by Friedrich Reinhold Kreutzwald in 1828 in Viisu Village, Järva County” (2014). See, et raamat on varustatud teadusliku saatesõna ning viidete ja ingliskeelse paralleeltekstiga, laiendab tema kasutajaskonda veelgi.

Olli Kõiva oli Emakeele Seltsi ja Akadeemilise Rahvalaule Seltsi liige, Soome Kalevalaseura välisliige ning Soome Kirjanduse Seltsi kirjavahetajaliige. Tema tööd tunnustati Jakob Hurda rahvuskultuuri auhinnaga (1999), Eesti Rahvuskultuuri Fondi eristipendiumiga (2014) ja Järva-maa teenetemärgiga (2014). 2021. aastal, 90 aasta juubeli eel, pälvis ta Eesti Kultuurkapitali rahvakultuuri sihtkapitali elutööpreemia viljaka töö eest folkloristina, rahvus- ja rahvakultuuri tutvustajana ja talletajana.

Raamatud, teaduslik pärand ja see, et töö leidis ka tunnustust, näitavad kindlasti midagi. Siiski jääb nendes hõlmamata see, mida kogesid Olliga kokku puutunud ja koos töötanud inimesed: naeratus, millega ta võttis vastu nii juhuslikke arhiivikasutajaid kui ka „omasid”, kolleege, eriti nooremaid julgustav ja tunnustav hoiak ja sõna. Lähemad võisid teada või aimata, et Ollil oli nii töö- kui ka tervisemuresid, kuid keegi teine ei pidanud seetõttu kannatama. Olli Kõivat tundnud jäävad teda mäletama tänumeeles.

KRISTI SALVE, KADRI TAMM